

SĂRBĂTORILE ȘI POSTUL, CONFORM TIPICULUI BIZANTIN

de sora Vassa Larin¹

Orice sărbătoare în bisericile din tradiția bizantină este un eveniment bine planificat. „Planul” la care fac referire poate fi găsit în Tipic, o carte liturgică sau de ritual care prescrie anumite rânduieli, rugăciuni și chiar comportamente specifice pentru ocazia specială a unei sărbători. Din moment ce o sărbătoare nu este ca oricare altă zi, trebuie gândită diferit de celelalte zile; trebuie să se îndepărteze de rânduiala liturgică obișnuită. În concordanță, credincioșii trebuie, la rândul lor, să se îndepărteze de ritmul din viața cotidiană pentru a intra în realitatea sărbătorii bisericești și să *țină cu adevărat* sărbătoarea. Scopul instrucțiunilor detaliate oferite de un Tipic pentru zilele de sărbătoare este, așadar, o schimbare nu a rubricilor, ci a priorităților noastre. Trebuie să lăsăm deoparte grijile *individuale* și să luăm parte la sărbătorirea *în comun* în și ca biserică: să fim un trup, o inimă, o minte.

Voi atrage atenția asupra instrucțiunilor din Tipicul Bisericii Ortodoxe Ruse² pentru zilele de sărbătoare, deoarece m-am născut și am crescut în ramura rusească a ritului bizantin și acestei ramuri i-am dedicat studiile mele liturgice. Obiectul meu de reflecție vor fi atât teoria sărbătorii, așa cum se reflectă în Tipic, cât și practica ei contemporană, așa cum am cunoscut-o de când eram mică, întâi într-o mică parohie ortodoxă rusească de lângă New York și apoi – când munca mea a presupus multe călătorii – în multe parohii, catedrale și mănăstiri ortodoxe rusești, în Germania, Franța, Italia, Rusia și în Țara Sfântă.

Înainte să ne adâncim în regulile și rânduielile din Tipic, ar trebui să mai spun câte ceva despre această carte grea și oarecum intimidantă. La început, Tipicul slavonic avea altă denumire: se numea „Ustav”, care înseamnă „Legea”. Însă, cu timpul, s-a ajuns să se prefere denumirea grecească „Typikon”, denumire rămasă netradusă – și nu fără motiv. Cuvântul grecesc „Typikon”, dintr-un adjectiv care determina presupusul substantiv „biblion” sau „carte”, e derivat din cuvântul „typos”³, însemnând imagine, plan, tipar, model, exemplu etc.⁴ Astfel, denumirea „Typikon” poate fi tradusă drept *cartea exemplelor*⁵, adică nu trebuie confundată cu un cod de legi obligatorii.

¹ Aceasta este o conferință ținută în cadrul conferințelor *Oriental Lumen XII*, în perioada iunie-iulie 2008, în orașele Washington D.C., San Diego și Detroit.

² Pentru o istorie a Tipicului slavonic vezi : I. Mansvetov, *Cerkovnyj ustav (Tipik)* (Moscova : Tip. Lissner i Roman 1885). Întreaga carte poate fi consultată pe internet, pe site-ul diaconului M. Zheltov: <http://www.mzh.mrezha.ru>

³ Cel mai recent studiu legat de originile și diversele întrebuintări ale termenului „Typikon” : A. Thiermeyer, „Das Typikon-Ktetorikon und sein literarhistorischer Kontext”, *Orientalia Christiana Periodica* 58 (1992) 475 – 513. Vezi și R. Taft, „Typikon, Liturgical”, *The Oxford Dictionary of Byzantium* 3 (New York – Oxford : Oxford University Press 1991) 2131 – 32; și A. Skaf, „Typika”, *Dictionnaire de Spiritualité* 15 (Paris : Beauchesne 1991) 1358 – 71.

⁴ G.W.H. Lampe, *A Patristic Greek Lexicon* (Oxford : Clarendon Press 1995) 1418 – 19.

⁵ M. Skaballanovič, *Tolkovyj Typikon*, Vyp. II (Kiev : Tipografija Akcionernago Obščestva pečatnago i izdatel'skago dela N.T. Korčak – Novickago 1913) 1 – 2.

Altfel spus, Tipicul slavonic, *prin definiție*, nu are probleme dacă apar diferențe în teorie sau practică în alte Tipicuri. Iată cum expertul rus în Tipicuri, Mikhail Skaballanovič, a rezumat această funcție a Tipicului: „o carte cu un astfel de titlu nu intenționează să-și transforme cele mai amănunțite detalii în lege, adică să anuleze libertatea credincioșilor: mai degrabă, intenționează să contureze un ideal magnific al Liturghiei, ideal a cărui frumusețe să îi inspire pe toți spre realizarea lui, deși s-ar putea dovedi a fi imposibil – la fel cum e cazul cu realizarea oricărui ideal sau cu imitarea oricărui exemplu minunat. Astfel este, în esența ei, întreaga lege a lui Hristos...”⁶. Aceasta explică, poate, de ce există un singur Tipic, în Biserica Ortodoxă Rusă, atât pentru parohii, cât și pentru mănăstiri: indicațiile din Tipic pot fi aplicate liber, în concordanță cu exigențele oricărei comunități de credincioși, fie că vorbim de o comunitate monastică sau de o parohie. Tipicul creează, așadar, o gamă largă de posibilități liturgice, și, aș adăuga, – când e pe mâini inepte – niște posibilități înfricoșătoare.

Chiar și așa, o aplicare mai puțin decât ideală a regulilor Tipicului privind sărbătorile ne poate oferi o viziune lămuritoare privind realitatea „ideală” a sărbătorii. Îmi amintesc denia de Paște într-o parohie mică dintr-un sat bavarez de lângă München. Corul consta în 5-6 femei în vârstă, care încă nu deveniseră complet afoane, dar se apropiiau; preotul, care fusese hirotonit târziu în viață, tindea să rateze momentele liturgice când ar fi trebuit să intervină; în biserică erau aproximativ treizeci de ruși în vârstă – refugiați politic din Uniunea Sovietică, după Al Doilea Război Mondial – care își cunoșteau doar puțin tradiția liturgică. Aș putea spune că acea parohie era campioană mondială la Liturghie prost executată.

Însă, cu toate acestea, când, exact la miezul nopții, după o procesiune în jurul bisericii, preotul a proclamat: „Hristos a înviat!”, iar cei din parohie au început să cânte imnul pascal: „Hristos a înviat din morți!” și micul clopot al bisericii a început să bată, semnalizând reintrarea în biserică, fiorul religios că a venit Paștele, fior care e doar o dată pe an, a umplut întreaga parohie și noi am sărbătorit cu adevărat. Este o rânduială care, fie și mai prost executată, transmite cu putere vestea Învierii.

Este aceeași rânduială pe care ne-a relatat-o și un martor din secolul al XIV-lea, din Constantinopol, mitropolitul Matei al Efesului (1329 – 1351), care a descris o denie de Paște asemănătoare și bucuria poporului la intrarea clerului și a celorlalți credincioși în biserică: „Minunat împodobit cu fiecare veșmânt sacramental și în ordinea corectă, clerul iese din biserică, urmat îndeaproape de credincioși..., închizând ușile bisericii, conform unui obicei simbolic. Și apoi preotul, care își ridică glasul către Ceruri și îi dă slavă lui Dumnezeu și cu toată puterea lui atrage atenția tuturor asupra momentului mult așteptat, anunță cu voce cristalină Învierea lui Hristos din morți. Atunci cei prezenți încep să cânte și ei, mulțumindu-I lui Dumnezeu printr-o cântare armonioasă, ale cărei note se ridică deasupra capetelor celor ce cântă, imnul triumfal al lui Hristos biruind moartea. E sărbătorit Cel Înviat; moartea, înfrântă, e redusă la tăcere, iar toți

⁶ Ibid., 2.

cei ce muriseră vor fi înviați pentru veșnicie... În cele din urmă, conform rânduiei, preotul, după ce a intrat în atrium, deschide celor participanți la procesiune ușile pe care le închisese și, ridicat de slava lui Dumnezeu, el strigă: „Ridicați, căpetenii, porțile voastre și vă ridicați porțile cele veșnice și va intra Împăratul slavei (Ps 23:7). El nu strigă asta conform propriilor dorințe și nici potrivit vreunui obicei recent instaurat, ci deoarece regăsim acest strigăt într-o profeție veche, inspirată de divinitate, privind instituirea acestei sărbători”⁷.

Clasificarea sărbătorilor, potrivit Tipicului

Desigur, nu toate sărbătorile din tradiția bizantină sunt ținute cu întreaga solemnitate a celei pascale: de fapt, există o sofisticată și atent precizată *ierarhie a sărbătorilor*. Există „sărbătorile duminicale” sau sărbătorile Domnului, dedicate tainelor mântuitoare ale vieții, morții și învierii Mântuitorului; există sărbătorile *marianice*, dedicate tainelor vieții Maicii Domnului⁸; și, în cele din urmă, există sărbătorile sfinților⁹. O diferențiere între sărbători mai mari și mai mici a devenit necesară odată cu evoluția calendarului liturgic de-a lungul secolelor: dacă în vremurile apostolilor Biserica avea foarte puține sărbători, inițial fiind vorba de Ziua Domnului (Duminica), Paștele și, ceva mai târziu, Cincizecimea¹⁰, dezvoltarea de mai târziu a vieții și teologiei creștine a dus la înmulțirea sărbătorilor, atât a celor locale, cât și a celor ecumenice.

Primele „typika” bizantine împart sărbătorile în doar trei categorii: „mari”, „mijlocii” și „mici”, marcând fiecare tip de sărbătoare cu un semn special¹¹. Aceste semne, scrise lângă data și numele sărbătorii în cadrul Tipicului, indicau cântăreților ce tip de slujbă avea să fie oficiată. Nikon din Muntenegru, un călugăr erudit din secolul al XI-lea, a adoptat acest sistem în Tipicul sau „Taktikon-ul” său¹². Menționez acest document deoarece era bine-cunoscut în Vechea Rusie și din această scriere a lui Nikon au căpătat scribii moscoviți ideea de a clasifica și a marca

⁷ Matteo di Efeso, *Racconto di una festa popolare*, ed. A. Pignani (Napoli : M. D’Auria Editor, 1984), p. 18 – 21 în traducerea italiană; în textul grecesc, p. 33 – 35; în engleză, vezi R. Taft, *Through Their Own Eyes* (Berkeley, CA: InterOrthodox Press 2006), p. 43.

⁸ Vezi R. Taft, „Liturgical Veneration of the Mother of God in the Byzantine Orthodox and Roman Catholic Traditions”, *We Are All Brothers 3 : A Collection of Essays in Honor of Archbishop Vsevolod of Scopelos* (Fairfax, VA : Eastern Christian Publications 2007) 87 – 112.

⁹ După cum spune James Martin, „Sfinții nu sunt doar mijloace utile; sunt oameni pe care îi sărbătorim. Viețile lor pe Pământ sunt daruri pentru care putem fi recunoscători...”. Cf. *My Life With the Saints* (Chicago : Loyola Press 2006) 380.

¹⁰ Pentru o privire de ansamblu asupra dezvoltării anului liturgic, vezi T. Talley, *The Origins of the Liturgical Year* (New York : Pueblo Publishing Company 1986); G. Dix, *The Shape of the Liturgy* (London : Dacre Press 1947) 333 – 82; A. McArthur, *The Evolution of the Christian Year* (London : SPCK 1953).

¹¹ Vezi un exemplu în : J. Pitra, *Spicilegium Solesmense Complectens Sanctorum Patrum* (Paris : Firmin – Didot Fratres 1858) 445. Sărbătorile mari sunt marcate cu o cruce într-un cerc, cele mijlocii cu o cruce și cele mici cu o linie orizontală între două puncte.

¹² V. Benešević, ed., *Taktikon Nikona Černogorca* (Petrograd : Petrogradskij universitet 1917). Vezi și introducerea lui R. Allison și traducerea în engleză, în J. Thomas – A. Hero, *Byzantine Monastic Foundation Documents*, vol. I (Washington, DC : Dumbarton Oaks Research Library and Collection 2000) 377 – 439.

sărbătorile cu micile semne pe care le regăsim și astăzi în Tipicul slavonesc¹³. Aceste semne le spun cântăreților și celor ce dirijează coruri ce tip de slujbă va fi oficiată pentru respectiva sărbătoare.

Sistemul rusesc are o complexitate mai mare decât cel bizantin tripartit. În Tipicul rusesc de astăzi nu avem trei tipuri de sărbători, ci șase¹⁴. Voi explica doar unele dintre deosebirile acestor categorii de sărbători, numai pentru a vă da o idee despre complexitatea întregii chestiuni:

1) „Cele mai mari” sărbători sunt marcate printr-o cruce roșie într-un cerc. Majoritatea acestor sărbători sunt precedate de o zi sau mai multe zile de pregătire, numite „înainte-prăznuire” și sunt urmate de mai multe zile numite „după-prăznuire” – o continuare a solemnității sărbătorii, precum sistemul occidental al „octavelor”; în ajunul sărbătorii, se ține o priveghere și există, obligatoriu, o „Litie” specială, adică o serie de rugăciuni de cerere către Dumnezeu, cu binecuvântarea a cinci pâini spre sfârșitul Vecerniei; postul este suspendat sau, cel puțin, redus dacă sărbătoarea se întâmplă într-o zi de post; metaniile mari sunt complet interzise.

2) Următoarele sărbători ca importanță sunt marcate cu o cruce roșie într-un semicerc: acestea se țin aproape ca sărbătorile cele mai înalte, cu o priveghere, dar multe dintre ele nu presupun și o Litie și nici zile de pregătire „înainte” sau „după-prăznuire”.

3) Al treilea tip de sărbători sunt cele cu „Polieleu” și sunt marcate cu o cruce roșie: nu se ține priveghere pentru aceste sărbători. Însă, se păstrează multe elemente ale privegherii: se adaugă la Vecernie Paremi din Vechiul Testament; cântarea psalmilor specifici Polieleului (Ps. 134-135) este inclusă în Utrenie; imnurile din cartea liturgică numită „Octoih” sunt omise (voi explica asta mai târziu); psalmodierea monastică a catismelor este scurtată, ș.a.

4) Al patrulea tip de sărbători sunt marcate cu trei puncte roșii într-un semicerc și sunt numite „cu doxologie”, deoarece Doxologia Mare la sfârșitul Utreniei este cântată, nu citită. Nu sunt multe alte elemente specifice unei sărbători, deși uneori implică eliminarea Octoihului și scurtarea citirii din psalmi. O sărbătoare „cu doxologie” presupune și o ușurare a interdicțiilor asociate postului și interzicerea metaniilor mari.

5) Al cincilea tip de sărbători sunt, invariabil, pentru cinstirea sfinților și sunt marcate prin trei puncte negre într-un semicerc. Acestea sunt numite „pe șase”, deoarece, la Vecernie, toate șase stihiri se cântă în cinstea respectivilor sfinți. Pentru acest tip de slujbă este folosit și Octoihul (cu excepția stihirilor la „Doamne strigat-am” – *n. trad.*) și o astfel de sărbătoare nu modifică interdicțiile zilei de post și nici nu interzice metaniile mari.

¹³ M. Skaballanovič, *Tolkovyj Typikon*, Vyp. I (Kiev : Tipografija Akcionernago Obščestva pečatnago i izdatel'skago dela N.T. Korčak – Novickago 1910) 452 – 53.

¹⁴ Chiar în Tipicul slavonic vedem explicația pentru cele șase tipuri de sărbători și semnele aferente, deși nu este una ușor de înțeles; este în capitolul 47, „O znamenijax” („În legătură cu semnele”) : *Typikon siest'ustav* (Moscova : Moskovskaja Sinodal'naja Tipografija 1901; repr. Graz : Akademischer Druck- u. Verlagsanstalt, 1964) f. 24v. Vezi și A. Stoelen, „L'année liturgique Byzantine”, *Irénikon* 10, t. IV (1928) 6 – 13.

6) În cele din urmă, avem acele zile din calendar care nu sunt marcate prin niciun semn. Acestea se numesc zile „simple” și ele sunt, ca număr, puțin peste jumătate din zilele anului: doar 189 de zile din an sunt „simple”, neavând semn și nici perioadă de dinaintea sau de după sărbătoare. În astfel de zile, slujbele folosesc Octoihul și include toată psalmodierea aferentă, iar zilele de post decurg fără modificări.

În comunitățile monahale ce țin de Biserica Ortodoxă Rusă, unde Sfânta Liturghie este oficiată zilnic, aceste „categorii” de sărbători sunt bine-cunoscute; toți știu ce înseamnă fiecare tip de sărbătoare, chiar și cei care nu știu în ce zi calendaristică se află. Când am trăit într-o mănăstire rusească din Franța, am fost dirijoarea corului și, prin urmare, era responsabilitatea mea să știu ordinea slujbelor. După ce verificam Tipicul în chilia mea cu o jumătate de oră înainte de slujbă, ca să nu am surprize, mergeam la biserică. Pe drum, călugărițele mă opreau și mă întrebau: „Ce fel de slujbă avem astăzi? Cu Polieleu? Cu Doxologie? Simplă?”. Era important, deoarece asta determina durata slujbei de seară și strictețea postului – cu alte cuvinte, cât de mult vom dormi și cât de mult vom mânca. Era ceva ce mă preocupa și pe mine.

Așadar, care sunt *schimbările* care au loc în rânduiala liturgică atunci când este sărbătoare? Am trecut deja în revistă câteva care pot fi surprinzătoare: eliminarea psalmodierii și a imnurilor din Octoih, perioade de pregătire, dezlegări de la post și interzicerea metaniilor mari, privegherile. Haideți să privim mai cu atenție aceste reguli asociate zilelor de sărbătoare și să încercăm să le înțelegem. Voi începe cu prima fază a oricărei sărbători – pregătirea ei.

Perioada de dinainte de sărbătoare

O înainte-prăznuire, care durează între una și cinci zile înaintea sărbătorilor mari, e semnalată de teme care apar în slujbe cu o zi sau mai multe înainte de respectiva sărbătoare. De exemplu, sărbătoarea Adormirii Maicii Domnului este pe 15 august. Cu o zi înainte, în cadrul Vecerniei de pe 14 august, se spun următoarele cuvinte: „să cântăm imnuri răsunătoare, anticipând sărbătoarea trecerii ei la Domnul. Să ne ridicăm vocile într-un cor armonios în fața mormântului ei. Deoarece Maica Domnului și Chivotul de Aur se pregătește să treacă de la pământ la cer...”¹⁵. Înaintea Crăciunului, pe 20 decembrie, slujba include următorul pasaj: „Să ne ridicăm mințile și inimile către Betleem și să ne-o imaginăm pe Fecioară pe drumul ei către peșteră, pentru a da naștere Dumnezeuului a toate, Domnul Dumnezeuul nostru...”¹⁶.

Aceste zile de pregătire, după cum vă dați seama din aceste fragmente, ne ajută mental și spiritual să intrăm în atmosfera și duhul sărbătorii, aducându-ne în mijlocul evenimentelor pe care urmează să le sărbătorim. În primul text, am ajuns în fața mormântului Fecioarei Maria, în

¹⁵ *Festal Menaion*, („Minei pentru sărbători”), tradus de „Surorile sfântului Vasile cel Mare” (Uniontown, PA: The Sisters of St. Basil the Great 1985), p. 444.

¹⁶ *December Menaion* („Mineiul pentru decembrie”), tradus de Eparhia Greco-Catolică Melchită (Newton, MA: Sophia Press 1985), p. 153.

Ghetsimani; în al doilea, am fost invitați în Betleem, pentru a o însoți pe Maria în drumul către peșteră... Zilele de pregătire ne oferă aceste subiecte de meditație pentru a ne dezlipi de grijile cotidiene și a ne conduce treptat către anticiparea sărbătorii, în calitate de comunitate de creștini, și apoi către sărbătorirea propriu-zisă. Conceptul de înainte-prăznuire este bazat pe observația antropologică legată de imposibilitatea de a ajunge *deodată* la rugăciunea netulburată, fără o pregătire launtrică. Este aproape imposibil. Similar cu meditațiile privind viața Mariei sau a lui Iisus, din rozariul occidental, meditațiile legate de imnurile de înainte-prăznuire au scopul de a ne ajuta să ne rugăm.

Pregătirea „non-liturgică”

Oricât de minunat ar suna aceste lucruri în cărțile liturgice, în afara mănăstirilor ele influențează rar realitatea vieții noastre bisericesti. Adevărul e că majoritatea parohiilor nu au slujbe *înaintea* marilor sărbători, astfel încât majoritatea oamenilor nu aud niciodată imnurile de dinainte de sărbătoare. Mai mult, există membri ai unei parohii – de exemplu, copii mici, cei cu probleme auditive, cei cu studii puține sau cei neatenți – care nu beneficiază de pe urma unor astfel de texte imnografice nici dacă participă la o astfel de slujbă de dinainte de sărbătorii. Cu siguranță, e vorba aici de o problemă pastorală și nu este ceva conform „planului” Tipicului. Pe de altă parte, însă, este și faptul că ce se întâmplă înaintea sărbătorii nu se limitează la *ce se aude sau ce se cântă în biserică*; are legătură și cu *ce se întâmplă acasă*. Copiii și adulții pot recunoaște și anticipa sărbători prin activități specifice legate de o anumită sărbătoare, chiar și prin sunete și mirosuri.

Când eram copil, recunoșteam clar „mirosul postului” în casă, cu mult timp înainte de Paște, cu toate că nu eram sigură ce era. Mai târziu, mi-am dat seama că era vorba de mirosul de hrișcă (*grečnevaja kaša*), o mâncare tradițională de post în oricare gospodărie rusească. Chiar și astăzi, asociez acest miros cu rugăciuni și cântece legate de Postul Mare. Oricât de ciudat ar suna, mirosul de hrișcă și rugăciunea sfântului Efrem (citită doar în timpul postului) și Liturgia Darurilor Înaintesfințite sunt toate inseparabile în amintirea mea. Apoi, tăcerea neobișnuită din casa mea, din Vinerea Mare, îmi dădea un simțământ clar al măreției zilei, când nu mâncam decât după slujba de la ora 15.00, când Epitaful era venerat – o pânză pe care era reprezentată scena înmormântării lui Hristos.

Apoi, ne întorceam acasă și mâncam ceva ușor, cartofi fierți și salată, după care ne întorceam în biserică pentru slujba de seară, mult mai lungă. Sâmbăta Mare era și ea o a tăcerii, dar de un alt tip: era o tăcere bazată pe o *așteptare* copleșitoare. În acea sâmbătă dimineață, în timpul Liturghiei, veșmintele negre de post ale bisericii erau schimbate cu unele de un alb uimitor. Copii fiind, ne întorceam acasă după Liturghie și, în ciuda entuziasmului nostru legat de sărbătoarea ce avea să vină, trebuia să dormim înaintea privegherii de Paște. Se trăgeau jaluzelele din camera noastră și era complet interzis să vorbim, însă o puteam auzi pe mama

trebăluind în bucătărie, cu întreaga casă mirosind a pulpă de porc la cuptor și a tot felul de alte bunătăți pentru mâncarea de Paște de după priveghere. Totul se schimba: veșmintele din biserică, mirosurile de acasă – totul însemna un nou început ! Când eram adolescentă, senzația că Paștele se apropie îmi era adusă și de activitatea mea preferată de atunci: cumpărăturile. Mai exact – mergeam cu mama la mall ca să îmi cumpere o rochie de Paște: considera că e necesar ca fiicele ei să aibă fiecare o rochie nouă cu ocazia Paștelui, în fiecare an.

Am lăsat deoparte intenționat partea pur „religioasă” a acestor amintiri pentru a pune accentul pe „celălalt nivel” al zilelor de pregătire explicate în Tipic: ritmul de post și sărbătoare pulsează dincolo de zidurile bisericii, aducând experiența liturgică în viața de zi cu zi. Astfel, atmosfera specifică marilor sărbători poate fi înțeleasă la nivelul cel mai simplu, chiar și de către un copil care încă n-a fost instruit în privința semnificațiilor teologice. Când copilul crește și înțelege aceste semnificații, aceleași mirosuri sau gusturi și treaba din bucătărie îi vor aduce în minte acele semnificații. Tocmai acesta este scopul tradiției vii din Tipic: ne aduce munca, orele de somn, de relaxare, de mâncat și întreaga noastră existență înăuntrul înțelesului mântuitor al vieții, morții și învierii Domnului nostru.

Postirea

În imaginea liturgică descrisă până acum, unul dintre motive este complet străin majorității spiritualității occidentale de astăzi, adică *postirea*. Într-adevăr, conform Tipicului, amintirea liturgică a fiecărei zi se reflectă în ce punem pe masă. Cele mai mari sărbători sunt precedate de perioade prelungite de post, când trebuie să ne abținem de la carne, produse lactate (uneori și de la pește sau ulei). Pe de altă parte, sărbătorile înseși au efecte diferite asupra zilelor de post, pentru că există dezlegări parțiale sau totale. De unde această preocupare pentru post? E adevărat că ne scade colesterolul și ne oferă șansa să exersăm controlul de sine. Dar același lucru îl fac și Weight Watcher's, Dieta Atkins sau dieta South Beach, despre care se spune că e mult mai sănătoasă. Răspunsul este, desigur, în *semnificația* postului. Ritmul liturgic al Tipicului leagă îndeaproape sărbătorile și postul, rugăciunea și dieta, spiritualul și fizicul; ni se cere o atenție constantă legată inclusiv de ce alegeri alimentare facem în fiecare zi. Această atenție sau „trezvie” ascetică face parte dintr-un efort de a ne pregăti pentru *Gottesschau* (vederea lui Dumnezeu), așa cum ne este revelat El în cadrul sărbătorii¹⁷.

Dacă ne controlăm obiceiurile alimentare cu acest obiectiv în minte, atunci devenim liberi să ajungem la schimbarea de perspectivă, la a cea transformare cu toată ființa noastră sau *metanoia* care, potrivit învățăturilor Sfinților Părinți, ne deschide mintea spre această viziune dumnezeiască. În acest sens au numit martori din secolul III posturile „reprise” sau vreme de

¹⁷ N. Zatorsky, *Fasten und Essen im geistlichen Leben* (Hamburg: Verlag Dr. Kovač 2004), pp. 56 – 57.

trezvie¹⁸. Precum sărbătoarea, postul ne eliberează de rutina obișnuită: alegerile privind mâncarea, necesitățile noastre de bază, nu mai sunt determinate de criteriile deseori arbitrare din viața de zi cu zi¹⁹. Părintele Alexander Schmemmann scrie: „Aceasta este exact semnificația unei sărbători, la nivelul ei cel mai adânc, primordial – omul eliberându-se de o viață în care este rob doar al necesității și al unor legi peste care nu poate trece”²⁰. În acest sens, posturile din tradiția bizantină au o asemănare izbitoare cu sărbătorile. Oricine este familiarizat cu solemnitatea postului bizantin ar fi de acord că postul este atât *așteptat*, cât și *ținut* ca o sărbătoare.

Cu toate acestea, sărbătorile nu sunt precum perioadele de post – nici în tradiția bizantină – deoarece, cum am văzut, zilele de sărbătoare oferă dezlegări parțiale sau totale: cu cât e mai mare sărbătoarea, cu atât cresc „șansele” ca postirea să fie eliminată cu totul. De ce este postirea incompatibilă cu sărbătoarea? Deoarece postirea înseamnă *anticipare*, *așteptare*, în timp ce sărbătoarea reflectă *împlinirea*, *eschaton*-ul creștinesc sau venirea Împărăției în toată slava și cu toată bucuria ei duhovnicească. Venirea sărbătorii înseamnă sfârșitul privegherii prin care ne pregătim pentru ea, adică vremea să ne odihnim și să ne bucurăm de roadele nevoiței din perioada postului.

Această parte a experienței sărbătorii – partea de odihnă – era luată foarte în serios în casa părinților mei, în special de Paște și în zilele sfinților lor, adică ziua Sfântului Gheorghe și cea a Sfintei Ecaterina. Era o tradiție în parohia noastră ca fiecare familie să aibă „ușile deschise” în prima zi sau primele două zile de Paște, precum și în seara zilelor sfinților lor. Când era Marea Duminică a Învierii, masa era pusă și soneria suna toată ziua, deoarece membrii parohiei veneau să ne spună „Hristos a înviat!”. La asta, noi răspundeam „Adevărat a înviat!” și apoi ne pupam de trei ori. Astfel, oamenii intrau, stăteau puțin și mâncau ceva pe la noi, apoi mergeau în casa altcuiva.

Tatăl meu este preotul parohiei respective, astfel încât de regulă veneau mulți oameni pe la noi în ziua respectivă. Îmi amintesc că, în diminețile de Paște, după o priveghere ce dura până pe la trei dimineața și continua cu o masă mare de Paște, noi copiii eram cei care ne trezeam primii, în timp ce părinții noștri încă dormeau. Soneria de obicei suna prima oară pe la opt dimineața, și, de fiecare dată, era vorba de un membru al parohiei mai în vârstă și cu o mică problemă cu băutura. Părea că nu dormise deloc în noaptea aceea, dar reușise să ajungă la casa noastră înainte să meargă să se culce. Îmi amintesc că, în fiecare an, niciuna dintre surorile mele nu voia să meargă să-i spună „Hristos a înviat!”, deoarece ar fi însemnat să-l și pupe de trei ori, astfel

¹⁸ Vezi citate în Skaballanovič, *Tolkovyj Typikon* I, 121 – 22.

¹⁹ În legătură cu aspectele antropologice și teologice ale postului, vezi : A. Schmemmann, *Great Lent* (Crestwood : St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary Press 1974). Vezi și : R. Taft, „Lent : A Meditation”, *Beyond East and West* (Rome : Pontifical Oriental Institute 1997) 73 – 85; și L. Contos, *The Lenten Covenant* (Redwood Shores, CA : Narthex Press 1994).

²⁰ A. Schmemmann, *Sermons* 2, „The Church Year” (Crestwood : St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary Press 1994), p. 17.

încât eu sau fratele meu, care eram cei mai mici, trebuia să facem acest lucru. Chiar și așa, Paștele era cea mai frumoasă zi din an, toată lumea era în haine luminate de Paște, sărbătorind împreună toată ziua, mergând din casă în casă.

Ne amintim despre sărbătoarea pascală și dintr-o mărturie a lui Matei, Mitropolitul Efesului (1329-1351), care a vizitat Constantinopolul în secolul al XIV-lea. Întregul oraș, după ce a trecut prin perioada de opt săptămâni a Postului Mare, a participat la privegherea de Paște: „Așadar, din moment ce ne-am purificat cu toții trupul și sufletul prin nevoița din timpul postului, ne-am dus cu curaj să fim martori ai Învierii. Ne-am dus în ajunul extraordinarului eveniment al eliberării omenirii întregi. După ce ne-am adunat în fața caselor – bărbații, femeile, copiii, vârstnicii – am mers la sfintele biserici din oraș. Și, părăsindu-ne casele, nu aveam nicio teamă că cineva ar putea lua ceva din ele, pentru că nici măcar hoții nu au timp de așa ceva, deoarece sărbătoarea îi atrage pe toți... Și toată lumea se comportă la fel, nu doar un oraș sau două sau zece sau o sută, ci toate orașele din lume. Doar mai târziu, când ajungem la biserică, ne împărțim în două grupuri. Unii rămân acolo și așteaptă toată noaptea, cu imnuri și rugăciuni și cântând evlavios, cu teamă și cutremurare pentru patimile Celui ce avea să învie, stând până la cântarea cocoșului, care semnalează că momentul cel de taină a sosit. Ceilalți, de toate vârstele, cuprinși de o căutare mai înflăcărată a lui Hristos, merg în grupuri și traversează tot orașul... luminând întunericul nopții cu făclii... În timp ce se grăbesc astfel prin oraș, se strâng pentru un scurt timp oriunde văd un sanctuar sfânt pentru a-L implora pe Dumnezeu cu rugăciuni și cereri, intonând aceeași cântare și cu toții mulțumindu-I lui Dumnezeu într-un glas. De acolo, continuând să cânte, merg pe celelalte străzi și se opresc la celelalte sanctuare. Scopul acestei sărbătoriri sfinte este să petreacă întreaga noapte în așteptarea Învierii și, când ajung la biserici sfinte, să afle și ora, pentru a ști dacă Dumnezeu va învia sau a înviat deja. Deoarece, de îndată ce află că Hristos a înviat, pun capăt turului și se alătură celorlalți credincioși, devenind un singur trup al Bisericii (...). Când fiecare intră în biserică, se sărută creștinește cu ceilalți și se adresează cu „Hristos a înviat !”, amintindu-ne că astfel cerul și pământul s-au unit, după ce fuseseră separate de ură și invidie... Astfel, strălucirea comună se revarsă asupra tuturor precum un soare la răsărit și îi ține pe unii în acel loc pentru a oferi imnuri și cântece Celui Înviat. Alții, în schimb, se duc în atrium, în fața intrării în biserică, aplaudând cântecele cu vocile lor și chiar bătând din picioare... Astfel, aerul bate și el cu ritmul cântărilor și pământul răsună și el... În cele din urmă, când își amintesc să se întoarcă acasă, ei pleacă în grupuri, fără să se oprească din cântat sau din bucuria lor, mersul și vocea fiind în armonie. Până să ajungă fiecare la casa lui, când trec unul pe lângă celălalt se pupă, cei tineri cu cei bătrâni, cei de vârstă mijlocie cu cei în vârstă, chiar și stăpânul cu servitorul, oferindu-și obrazul și respectul”²¹.

²¹ Matteo di Efeso, *Racconto di una festa popolare*, ed. A. Pignani (Napoli : M. D'Auria Editor, 1984), p. 17 – 21 în traducerea italiană; în fragmentul grecesc, 32 – 35; pentru traducerea în engleză, vezi R. Taft, *Through Their Own Eyes* (Berkeley, CA : InterOrthodox Press 2006), p. 43.

În mica mea parohie de lângă New York nu putem spune că am fi *dansat* în fața bisericii, precum o făceau bizantinii. Însă, avem o altă tradiție, pe care precis bizantinii nu o aveau: Paștele este singura zi din an în care *toată lumea* are voie să tragă clopotele de la biserică, care e doar la o stradă distanță de casa părinților mei. Ni se spunea că tradiția în Vechea Rusie era să se tragă clopotele *toată ziua* în Duminica Paștilor. Fratele meu și cu mine nu aveam chiar energie pentru toată ziua – din fericire pentru vecini – dar urcam pe scări către clopot și făceam tot ce puteam.

Eliminarea închinăciunilor și a Octoihului

Aspectul eshatologic al sărbătorilor este motivul și pentru alte reguli din Tipic în legătură cu sărbătorile: eliminarea metaniilor mari și a pasajelor din Octoih, o carte liturgică bazată în special pe îndemnuri la nevoiță. Metaniile mari au caracter de penitență, în principal, astfel fiind inadecvate pentru sărbătorile mari. O metanie mare (adică întâi să îngenunchezi astfel încât fruntea să-ți atingă podeaua, apoi să te ridici în poziție dreaptă) înseamnă căință deplină în fața lui Dumnezeu; este exprimarea fizică atât a căinței, cât și a hotărârii să te ridici din nou din păcat. Sfântul Vasile cel Mare (379) explică semnificația eshatologică a interdicției îngenuncherii: „nu doar că ne ajută să ne amintim că, dacă am înviat din morți alături de Hristos, ar trebui să căutăm lucrurile de sus, în ziua învierii noastre care ni se oferă prin har... ci și pentru că ne oferă, într-un fel, o imagine a veacului ce va să vină”²².

În Rusia, însă, în ciuda interzicerii îngenuncherii în ziua de duminică, în Tipic și în textele canonice²³ și patristice, totuși s-au practicat întotdeauna²⁴ și este și astăzi popular să îngenunchezi duminica în timpul Sfintei Liturghii și în timpul privegherii de dinaintea Duminicii. De exemplu, am observat următoarea practică în mai multe parohii care țin de Patriarhia Moscovei, atât în Moscova, cât și în Roma: în timpul privegherii de dinainte de Duminică, când corul cântă imnul: „Ușile pocăinței...”, , toate luminile din biserică sunt stinse deodată și întreaga comunitate de creștini face metanii mari până la sfârșitul aceluiași imn. Presupun că este mai ușor pentru oameni să înțeleagă conceptul de „îngenunchere într-o căință” decât pe acela de „a sta în picioare eshatologic”. Probabil din acest motiv avem reguli canonice încă din secolul al IV-lea care luptau împotriva tendinței naturale de a îngenunchea când te rogi duminica.

Imnografia zilnică a Octoihului (numit *Paraklitiki* în tradiția grecească) este eliminată în zilele de sărbătoare, deoarece are legătură cu penitența. Iată două exemple din Octoihul zilnic,

²² *De Spiritu Sancto* 27, trad. în engleză adaptată după D. Cummings, *The Rudder* (Chicago : Orthodox Christian Educational Society 1957), p. 855.

²³ Canonul 20 al Primului Conciliu Ecumenic : „Din moment ce există unele persoane care îngenunchează în biserică duminica și în zilele Cincizecimii, pentru a păstra aceeași regulă în toate parohiile, Sfântul Sinod a considerat că e cel mai bine ca în astfel de zile să ne rugăm lui Dumnezeu stând în picioare” Ibid., 196.

²⁴ După mărturia unui pelerin de la mijlocul secolului al XVII-lea, care a ajuns în Rusia, Pavel din Alep : *Putešestvie antioxijskogo patriarxa Makarija v Rossiju v polovine XVII veka, opisannoe ego synom arxidiakonom Pavlom*, trad. în rusă de G. Murkos (Moscova : Obščestvo soxranenija literaturnogo nasledija 2005), p. 233.

pentru a vă face o idee despre atmosfera generală a acestei imnografii: „Am păcătuit, Doamne Dumnezeul meu, am păcătuit împotriva Ta! O, Cuvântul lui Dumnezeu, ai milă de mine, nu mă înlătura de la Tine, nu mă disprețui, căci numai Tu ești plin de milostivire” (Stihira de duminică seara de la „Doamne, strigat-am”, glasul 3); „Furtuna patimilor mă înfricoșează și greutatea păcatelor mele mă coboară din ce în ce. Dă-mi mâna Ta și călăuzește-mă spre lumina remușcării, căci Tu singur ești milostiv și iubitor de oameni” (apostihul de duminică seara, glasul 3)²⁵.

Privegherile

Dar poate elementul cel mai clar vizibil al unei sărbători, potrivit Tipicului slav, este „Privegherea de toată noaptea” (*vsenoščnoe bdenie*). Ce este o „priveghere de toată noaptea”? Teoretic²⁶, unește Vecernia, vechea priveghere de la catedralele ierusalimitene și Utrenia într-o singură slujbă lungă²⁷, care începe seara târziu și se termină dimineața devreme, spre deosebire de slujbele în care nu este sărbătoare, când Utrenia și Vecernia sunt slujbe separate. Astfel, privegherea înseamnă renunțarea la două slujbe monastice care se oficiază între Utrenie și Vecernie, adică Pavecernița și Miezonopectica²⁸.

„Privegherile de toată noapte” se țin în Bisericile Ortodoxe Rusești în ajunul fiecărei duminici și în ajunul fiecărei sărbători din categoria unu sau doi. Exceptând mănăstirile, grecii ortodocși nu au această tradiție, care își are izvoarele în rânduiala liturgică din Ierusalim²⁹, adoptată de către Biserica Ortodoxă Rusă la începutul secolului al XV-lea³⁰. Este clar că intenția Tipicului este aceea de a *prelungi* durata rugăciunii în comun în ajunul sărbătorii. Teologia „privegherii” în așteptarea mării sărbători a fost deja discutată în relația ei cu postirea, așa că nu vom mai intra în detalii aici. Să observăm, totuși, că, în practică, „privegherile de toată noaptea” nu durează „toată noaptea” și nu sunt, cu adevărat, „privegheri”³¹.

În bisericile și mănăstirile ortodoxe rusești de astăzi, această slujbă, în continuare numită „priveghere de toată noaptea”, este, într-adevăr, ținută în ajunul duminicilor și a tuturor sărbătorilor mari, dar durează între două și patru ore; cel mai adesea – puțin peste două ore. Chiar și în mănăstiri, ținerea unei „privegheri” cu omiterea Pavecerniței și a Miezonopecticii e

²⁵ Traducerea în limba engleză adaptată după www.web.ukonline.co.uk. Traducerea în română de R.A. Antonescu-Rogoz.

²⁶ Pentru o descriere completă a unei astfel de privegheri, vezi capitolul al doilea din Tipic.

²⁷ R. Taft, *Beyond East and West* (Rome : Pontifical Oriental Institute 1997), pp. 59 – 60.

²⁸ Din motive practice, în majoritatea parohiilor și mănăstirilor, atât Utrenia, cât și Vecernia, se oficiază seara.

²⁹ A. Pentkovskij, „Ierusalmskij Typikon v Konstantinople”, *Žurnal Moskovskoj Patriarxii* 5 (2003), pp. 77 – 78.

³⁰ Mansvetov, *Cerkovnyj ustav*.

³¹ Pentru o privire de ansamblu asupra evoluției „privegherilor de toată noaptea” în Rusia, vezi *M. Zheltov-S. Pravdoljubov*, „Bogosluženie RPC”, *Pravoslavnaia Enciklopedia* (volumul introductiv) (Moscova : Cerkovno-naučnyj centr „Pravoslavnaia Enciklopedia” 2000) 509.

considerabil mai scurtă decât slujbele care se țin în zilele care nu sunt de sărbătoare³². Așadar, putem observa o răsturnare completă a principiului liturgic inițial, anume acela că o mare sărbătoare înseamnă o slujbă mai lungă. În practica de astăzi, opusul este adevărat: o sărbătoare mai mare înseamnă o slujbă mai scurtă. Ar trebui să ne plângem de asta ? Pentru cineva care trăiește într-o mănăstire, o mică pauză și ceva timp de liniște în chilie, într-o zi de sărbătoare, e ceva foarte apreciat și necesar fizic. Până la urmă, vechii termeni slavonici pentru „sărbătoare” și „duminică” (*prazdnik, nedelja*) înseamnă, la propriu, „ziua pentru a nu face”, indicând abținere de la anumite activități³³. Iar pentru cei care nu fac parte din cler sau cinul monahal, ideea de a merge la biserică în *fiecare* seară de sâmbătă spre duminică și înainte de fiecare sărbătoare mare ar părea ceva nerealist. Gândiți-vă cum ar suna o astfel de dilemă în familie: „Ar trebui să-i lăsăm pe copii acasă? Să-i luăm cu noi? Să rămânem toți acasă și să pierdem încă o priveghere?”. Nu e dificil să anticipezi rezultatul unei astfel de discuții.

Traducere din engleză de Andrei Rogoz, pentru www.teologie.net

³² Slujbele foarte lungi din Săptămâna Mare pot fi considerate o excepție. Însă, niciuna dintre acele slujbe nu este o „priveghere de toată noaptea”, astfel încât nu sunt obiectul studiului de aici.

³³ V. Dal', *Tolkovyj Slovar' Živogo Velikoruskago Jazyka* III (St. Petersburg – Moscova : M.O. Vol'f 1912) 994.